

Derleme Sözlüğü'nde Kahramanmaraş Kelimelerinin Dağılımı ve Ses Bilgisi Özellikleri

Mevlüt Erdem*

Özet: Bölgeler arasındaki ağız sınırlarını ve geçişlerini tam olarak belirleyebilmek için aynı setten oluşan kelimelerin belirlenen yerleşim birimlerinde sorgulanması gerekir. Her ne kadar bugün Türkçe için böyle bir veriye sahip olmasak da bu konuda *Derleme Sözlüğü*'ndeki kelimelerle de bazı genellemelere ulaşmak mümkündür. Bu çalışmada Anadolu ağızları için çok kıymetli olan *Derleme Sözlüğü*'ndeki Kahramanmaraş bölgesine ait kelimelerin Kahramanmaraş ilçeleri arasında ağız farkı oluşturup oluşturmadıkları araştırılmıştır. Derlenen kelimeler arasında yapılan özdeşlik, benzerlik ve farklılık gruplandırmasında bazı bölgelerin birbirine çok benzediği ortaya çıkmıştır. Ağız özellikleri açısından birbirine en yakın ilçeler Elbistan ve Afşin'dir. Afşin kelimeleri Göksun kelimeleriyle de büyük benzerlikler göstermektedir. Diğer taraftan Kahramanmaraş kelimeleri sırasıyla Afşin, Elbistan ve Göksun kelimeleriyle de belli oranda benzeşmektedir. Derlenen kelimelerdeki bazı ses bilgisi özellikleri de Kahramanmaraş bölgesindeki ağız farklılaşmalarına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Kahramanmaraş ağızı, Kahramanmaraş kelimeleri, *Derleme Sözlüğü*, ağız özdeşliği, ağız benzerliği, ağız farklılığı.

Giriş

Türkiye'de Anadolu ağızları konusunda saha araştırmasına dayalı birçok çalışma yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışmalar daha çok belli bir ilin, ilçenin hatta bir köyün ağız özellikleri üzerine olabilmektedir. Söz varlığı açısından ağız çalışmaları için bir hazine değerinde olan *Derleme Sözlüğü*'nde (DS) yer alan kelimeler üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda artmıştır. Demir (2000) DS'de geçen şimdiki zamanla ilgili eklere / kelimelere yoğunlaşırken Karaca (2002) *Divanü Lügati't-Türk* ile DS'deki fiilleri inceler. Ata (2000) ise DS'deki en eski Türkçe kelimeleri araştırır. Bu çalışmanın amacı, bir saha araştırmasından ziyade, DS'de yer alan Kahramanmaraş kelimelerini tespit ve tasnif ederek bu kelimelerin Kahramanmaraş bölgesinde farklı ağız özelliklerini yansıtmadığını araştırmaktır. Çalışma yapılırken ilk önce DS'nin bütün ciltlerinde geçen Kahramanmaraş¹ kelimeleri

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. TDE Bölümü / KAHRAMANMARAŞ mevlueterdem@gmail.com

tespit edilmiştir (yaklaşık 5500). En fazla kelime yaklaşık 1980 kelimeyle Kahramanmaraş ve çevresine aittir. Kahramanmaraş'tan sonra en fazla kelime Afşin bölgesinden gelir (yaklaşık 1790). Daha sonra sırasıyla yaklaşık 850 kelimeyle Elbistan, 660 kelimeyle Göksun, 170 kelimeyle Andırın, 55 kelimeyle Pazarcık gelmektedir. Görüldüğü gibi kelimelerin büyük çoğunluğu dört büyük yerleşim yerine aittir.

İkinci aşamada derlenen kelimelerin birbirleriyle olan yakınlığı araştırılmış ve kelimelerin anlamları dikkate alınarak aynı anlama sahip olan kelimeler gruplandırılmış ve bu kelimelerin birbirleriyle olan *özdeşliği*, *benzerliği* ve *farklılığı* üzerinde durulmuştur. Son olarak derlenen kelimelerdeki bazı ses bilgisi özellikleri ve bu özelliklerin bölgeler arasındaki dağılımları incelenmiştir.

Ağız çalışmalarında Kahramanmaraş ağızı

Caferoğlu (1946) Gaziantep, Adana, Antalya ve çevresini Güneydoğu ağızları grubu olarak değerlendirir. Banguoğlu (1980: 133) Kahramanmaraş ağızını isim olarak zikretmese de anlatılanlar ışığında Kahramanmaraş ağızı Güneydoğu ağızları içine dahil edilebilir. Karahan'a (1996: 171-172) göre Kahramanmaraş ağızı, batı grubu ağızları içindedir ve VII. alt grupta yer alır. Bu grupta Kahramanmaraş'la birlikte Tarsus (İçel), Ereğli (Konya), Adana, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Darendede, Akçadağ, Doğanşehir (Malatya) ağızları bulunur. Kahramanmaraş ve Gaziantep merkez ağızları ikinci derecedeki alt gruplar içinde ayrı bir grubu oluşturur. Kahramanmaraş'ın ilçeleri olan Afşin, Elbistan, Göksun, Andırın ise Adana, Hatay, Tarsus, Ereğli ağızlarıyla ikinci derecedeki bir alt grupta yer alır. Dikkat edilirse Kahramanmaraş merkez ağızı ile ilin kuzeyindeki ilçeler arasındaki fark ikinci derecedeki alt ağız gruplarını oluşturmaktadır.

Özdeşlik, benzerlik ve farklılıkların durumu

DS'den yaklaşık 5500 Kahramanmaraş kelimesi toplanmıştır. Bu kelimeler içerisinde kelimelerin anlamları dikkate alınarak yaklaşık 860 kelime gruplandırılmıştır. Böyle bir gruplandırmanın amacı aynı anlamlı (veya yakın anlamlı) kelimeleri bir araya getirmek ve bunların Kahramanmaraş ve ilçelerinde nasıl kullanıldığını belirlemektir. Bu tür bir gruplandırmanın nasıl yapıldığını aşağıdaki tablo göstermektedir.

Tablo 1: Kahramanmaraş Kelimelerinin Gruplandırılması

Kelime	Elbistan	Afşin	Göksun	Andırın	Merkez	Pazarcık
<i>gözetlemek</i>	<i>değzetlemek</i>	*	<i>datlemek</i> <i>değnemek</i>	<i>deynemek</i>	<i>denlemek</i> <i>kışiflemek</i>	<i>deyemek</i>
<i>yılan</i>	<i>adı batasıca</i>	*	<i>adı batasıca</i>	<i>adı batasıca</i>	<i>adı batasıca</i> <i>uzunoğlan</i>	<i>adı batasıca</i>
<i>çiselemek</i>	<i>çiçelemek</i>	<i>çiçelemek</i>	<i>çilemek</i>	*	<i>çiçelemek</i>	*

Tabloda görüldüğü gibi *gözetlemek*, *yılan* ve *çiselemek* kelimeleri Kahramanmaraş bölgesinde farklı biçimlere sahiptir. Şüphesiz ki böyle bir tabloda en büyük eksiklik tablodaki bazı hücrelerin boş olması, yani DS'de o bölgeye ait kelimenin olmamasıdır. Eğer tablodaki bütün hücreler dolu olsaydı ilçeler arasındaki *özdeşlik*, *benzerlik* ve *farklılıklar* daha açık ve daha kesin olarak belirlenebilirdi. Her ne kadar tabloda boş hücreler olsa da mevcut verilerle de bazı genel sonuçlara ulaşılabileceği bir gerçektir.

Sınıflandırma sırasında bazı ilçelerde kelimeler herhangi bir ses ve biçim değişikliğine uğramadan aynen kullanılmaktadır. Yukarıdaki tabloda *yılan* için Elbistan, Afşin, Andırın, Pazarcık ve Kahramanmaraş'ta *adı batasıca* biçimleri yer alır. Bunun gibi kullanımlar bu yazıda *özdeş* biçimler olarak isimlendirilmiştir. Bazı durumlarda ise kelime bazı ses değişikliğine uğrayarak kullanılmaktadır. Bugün ölçünlü dilde kullanılan *çiselemek* kelimesi Elbistan, Afşin ve Kahramanmaraş'ta *çiçelemek*; Göksun'da *çilemek* olarak geçmektedir. Bu gibi kullanımlar ise *benzer* biçimler olarak ele alınmıştır. Çalışmada anlamları aynı olan fakat bu anlamlar için farklı kelimelerin de sık sık kullanıldığı durumlar vardır. *Ağıl* kelimesi Elbistan'da *carmar*; Göksun'da *güm* gibi farklı biçimlere sahiptir. Buna benzer kullanımlar da ilçeler arası kelime değerlendirmelerinde *farklı* kullanımlar olarak isimlendirilmiştir. İlçelerdeki kelimeler karşılaştırılırken birçok kelimenin diğer ilçelerde yer almadığı görülmüştür. Kelimelerin her ilçede yer almaması bu kelimelerin o ilçelerde kullanılmadığı anlamına gelmemelidir.

Şimdi Kahramanmaraş'tan başlayarak Kahramanmaraş kelimelerinin diğer ilçelerle olan bağlantılarına bakabiliriz.

Kahramanmaraş

Kahramanmaraş kelimeleri² en çok Afşin kelimeleriyle *özdeşlik* gösterir (yaklaşık 125 özdeşlik). *Emlik* (süt emmekte olan insan ya da hayvan yavrusu), *çiçelemek* (*çiselemek*), *döşeme*, *hanek* (konuşma), *kamalak* (sarı katran çıkarılan bir çeşit çam ağacı), *mucuk* (küçük sivrisinek) gibi kelimeler her iki bölgede de ortaktır. Kahramanmaraş-Elbistan ve Kahramanmaraş-Göksun öz-

değişliği yaklaşık 70'tir. Kahramanmaraş-Elbistan özdeşliğine *abdal* (davul, zurna çalan; çalgıcı), *abraş* (patavatsız, sözü hoşla gitmeyen), *ağartı* (süt ürünleri), *alışık* (borç para), *hanek* (konuşma) vb. kelimeler verilebilir. Kahramanmaraş-Göksun özdeşliğini gösteren kelimeler arasında ise *acar* (yeni), *çitil* (küçük bakraç), *çemkirmek*, *haftamal* (pınar), *toraşan* (dokuz, on, on iki yaşlarında çocuk) sayılabilir. Kahramanmaraş'ın Andırın ve Pazarcık ile benzerliği ise oldukça zayıftır. Bunun nedeni karşılıksız kullanılan yani sadece Kahramanmaraş'ta, Andırın'da veya Pazarcık'ta kullanılan kelimelerin sayısının DS'de fazla olmasıdır. Diğer bölgelerde anlam karşılığı olmayan bu kelimeler daha çok Kahramanmaraş kelimeleridir. Bütün bunlara rağmen Kahramanmaraş-Andırın özdeşliğini *helik* (ufak taş parçaları), *kamalak* (bir çeşit çam ağacı), *kaş* (set), *hopur* (orman ve çalılıklar kesilerek yapılan tarla) gibi kelimeler; Kahramanmaraş-Pazarcık özdeşliğini de *düşek* (çeltik tarlası), *potuk* (manda yavrusu), *koz* (ceviz) gibi kelimeler gösterir.

Bölgeler arasındaki birçok kelime bazı ses değişiklikleriyle benzer şekillere sahiptir. Yani, bir bölgede kullanılan kelime diğer bölgede bazı küçük ses farklılaşmalarıyla kullanılmaktadır. Kahramanmaraş kelimelerinin en fazla benzeştiği yer Afşin'dir (100). *Bayam* (Mr) ~ *payam* (badem; Af); *beleyken* (Mr) ~ *beleykim* (keşke; Af); *evreç* (Mr) ~ *evirgeç* (sac üzerinde pişirilen yufka ekmekleri çevirmeye yarayan uzun ve yassı tahta araç; Af), *ibilcik* (Mr) ~ *ivibik* (çavuşkuşu; Af), *tepis* (Mr) ~ *teyiz* (toplu iğne; Af), *tiyek* (Mr) ~ *teğek* (üzüm kütüğü; Af) gibi biçimler Kahramanmaraş ve Afşin arasındaki benzerliği gösterir. Kahramanmaraş-Elbistan (70) ve Kahramanmaraş-Göksun (50) benzerliği de oldukça yüksektir. Kahramanmaraş-Elbistan benzerliğini *avhınlamak* (Mr) ~ *avhalamak* (avkalamak; El); *bağdaş* (Mr) ~ *bağdaşık* (bağdaşık; El); *bağsamak* (Mr) ~ *boğassamak* (boğaya gelmek; El); *balcan* (Mr) ~ *baldırcan* (patlıcan; El); *bargı badaşık* (Mr) ~ *bağrı bağdaşık* (bağrı bağdaşık; El) gösterirken Kahramanmaraş-Göksun benzerliğini de *buzalacı* (Mr) ~ *bızalacı* (buzağılایıcı; Gk); *bissal* (Mr) ~ *bissel* (birazdan; Gk); *portmak* (Mr) ~ *boduk* (deve yavrusu; Gk); *bağsamak* (Mr) ~ *boğasak* (boğa istemek; Gk) gibi kelimeler verir. Kahramanmaraş-Andırın kelimeleri arasındaki benzerlik oldukça sınırlıdır. *Cimiz* (Mr) ~ *cimil* (sulu toprak; An), *citlenbik / dağdağan* (Mr) ~ *çitemik / dardağan* (çitlembik; An), *zomp* (Mr) ~ *zom* (kereste çıkarılmak için işlenmiş ağaç gövdesi; An), *dikelmek* (Mr) ~ *dinelmek* (dikelmek; An), *göynek* (Mr) ~ *köynek* (gömlek; An) kelime çiftleri Kahramanmaraş-Andırın benzerliğini, aşağıdaki kelimeler de az olan Kahramanmaraş-Pazarcık benzerliğini gösterir: *beşimek / beşir etmek* (Mr) ~ *beşirmek* (başarmak; Pz); *denlemek* (Mr) ~ *deyemek* (gözetlemek; Pz); *ekti* (Mr) ~ *ekdi* (alışkın evcil hayvan; Pz); *gaugaz* (Mr) ~ *kafkaz* (hafif; Pz).

Kahramanmaraş kelimelerinin diğer bölgelerle olan *farklılığı* daha önceki sıralamalara benzemektedir. Aynı anlama gelen kelimeler için farklı biçimlerin kullanımı Kahramanmaraş-Afşin'de en yüksek seviyededir (yaklaşık 90 kelime). Bu farklılıklara *camsıtmak* (Mr) ≠ *aşıtmak* (sezdirmek; Af), *cercer* (Mr) ≠ *gem* (döven; Af), *matan* (Mr) ≠ *çalkama* (ayran; Af), *tahtalı* (Mr) ≠ *kalli* (ağaçkakan; Af), *yoğurtçiçeği* (Mr) ≠ *koyungözü* (papatya; Af) gibi kelimeler verilebilir. Kahramanmaraş-Elbistan farklılaşmasını (yaklaşık 65) ise *açık ekmek* (Mr) ≠ *bide* (pide; El), *pirpirim* (Mr) ≠ *çilbir otu* (semiz otu; El), *zomzom* (Mr) ≠ *bus* (sis; Af), *şaplak* (Mr) ≠ *çilli* (tokat; Af) gibi kelimeler gösterir. Yaklaşık 50 farklılaşmanın görüldüğü Kahramanmaraş-Göksun örnekleri ise şunlardır: *evran / uzunoğlan* (Mr) ≠ *adı batasıca* (yılan; Gk), *mavrim / mavrum* (Mr) ≠ *alaca* (bez; Gk), *hez* (Mr) ≠ *alınğın* (anlayışlı; Gk), *çinke* (Mr) ≠ *elçim* (tutam; Gk), *zobu* (Mr) ≠ *dıraz* (delikanlı; Gk), *deveme* (Mr) ≠ *çini* (topaç; Gk). Tahmin edileceği gibi Kahramanmaraş-Andırın ve Kahramanmaraş-Pazarcık farklılığını gösteren kelimeler oldukça sınırlıdır. Kahramanmaraş-Andırın farklılığını *cisen cisen* (Mr) ≠ *püsen püsen* (ince ince; An), *kumakertiş* ≠ *elöpen* (kertenkele; An), *duluk* (Mr) ≠ *söyük* (saçak; An), *nüniye* (Mr) ≠ *oturak* (lazımlık; An) gibi kelimeler gösterirken, Kahramanmaraş-Pazarcık farklılığını da *şırlık* (çamur; Mr) ≠ *mırık* (civık çamur; Pz), *punar* (Mr) ≠ *çiringil* (pınar; Pz), *vendire* (Mr) ≠ *meses* (üvendire; Pz), *cincavat* (Mr) ≠ *kodaz* (bencil; Pz) gibi kelimeler verir.

Elbistan

Elbistan kelimeleri en çok Afşin'le özdeşlik kurar. Bu yüksek özdeşlik birbirine komşu olan iki ilçenin ağız özellikleri açısından birbirine ne kadar benzediğini gösterir. *Com* (meraklı), *comart* (cömert), *corlaşmak* (tartışmak), *çoşgun* (çoşkun), *culfa* (dokumacı), *bö* (örümcek) kelimeleri Elbistan ve Afşin'de aynıdır. Elbistan kelimelerinin Göksun ve Kahramanmaraş kelimeleriyle olan özdeşliği ise birbirine yakındır. Elbistan-Göksun özdeşliğine (yaklaşık 80) *başlık* (başlık), *bibi* (hala), *bider* (tohum), *bilbil* (bülbül), *bilik* (çörek) gibi kelimeler; Elbistan-Kahramanmaraş (78) özdeşliğine *nodur* (üvendirenin çivisi), *oflaz* (güzel), *cardın* (iri fare), *göbelek* (bir mantar türü), *maşala* (küçük toprak parçası) vb. örnekler verilebilir. Diğer taraftan Elbistan kelimelerinin Andırın ve Pazarcık kelimeleriyle örtüşme oranları oldukça düşüktür. Elbistan-Andırın özdeşliğini gösteren bazı örnekler aşağıdaki gibidir: *dil* (anahtar), *ede* (abi), *göp* (tahta parça), *helik* (taş parçası), *him* (temel). Elbistan-Pazarcık özdeşliği için *mırık* (çamur), *oflaz* (iyi, güzel), *şora* (çorba), *yeni-ce* (yeni yetişen bağ) gibi örnekler verilebilir.

Elbistan kelimelerinin diğer ilçelerle olan benzerliğine bakıldığında önemli sonuçlar çıkarılabilir. Elbistan-Afşin arasındaki benzerlik (yaklaşık 20), keli-

melerin birçoğunun özdeş olması açısından düşüktür. Fakat kelimelerin özdeşlik oranı düştükçe benzer kelimelerin oranı artmaktadır. Elbistan-Göksun ve Elbistan-Kahramanmaraş arasındaki benzerlik sırasıyla 41 ve 71'dir. Anlamları aynı olan kelimelerin farklı biçimlerde kullanılması da ilçeler arasındaki ayrımı anlamada ipuçları vermektedir. Elbistan-Afşin, Elbistan-Göksun arasında görülen farklılık sırasıyla 30 ve 26'dır. Fakat Elbistan-Kahramanmaraş arasındaki farklılık oranı (65) oldukça yüksektir. Bu da Kahramanmaraş ve Elbistan ağzlarının diğer bölgelere göre birbirlerine olan uzaklığını verir. Elbistan-Afşin benzerliğini *kavırğa* (El) ~ *kavurga* (kavurga; Af), *kehlemek* (El) ~ *kehelemek* (solumak; Af), *komper* (El) ~ *kumpil* (patates; Af), *koucu* (El) ~ *koğcu* (dedikodu; Af), *emmideş* (El) ~ *emmidaş* (amcaoğlu; Af) gibi kelimeler; Elbistan-Göksun benzerliğine *cibinnik* (El) ~ *cibindirik* (cibinlik; Gk), *bişgel* (El) ~ *bişeğen* (pişeğen; Gk), *çılback* (El) ~ *cılback* (çıplak; Gk), *hüyükmek* (El) ~ *hozukmak* (korkmak; Gk), *dıkız* (El) ~ *dıkıs* (dıkız; Gk) gibi kelimeler gösterir. *Hetik* (El) ~ *helik* (kar ayakkabısı; Mr), *fil□r* (El) ~ *filer* (ayakkabı, terlik; Mr), *ekşimelek* (El) ~ *ekşimen* (kuzukulağı; Mr), *bortlen* (El) ~ *börtlen* (böğürtlen; Mr), *cillenmek* (El) ~ *çemlenmek* / *zillenmek* (çimlenmek; Mr) örnekleri de Elbistan-Kahramanmaraş benzerliğini gösterir. Elbistan-Andırın için verilebilecek örnekler ise şunlardır: *cimiz* / *cimiş* (El) ~ *cimil* (toprak 'sulu'; An), *değletmek* (El) ~ *deynemek* (gözetlemek; An), *söykenmek* (El) ~ *söykünmek* (yaslanmak; An). Örnekleri az olan Elbistan-Pazarcık benzerliği için *değletmek* (El) ~ *deyemek* (gözetlemek; An), *ekşimelek* ~ *ekşimenek* (kuzukulağı; Pz) gibi kelimeler verilebilir.

Elbistan kelimelerinin diğer bölgelerle olan farklılığı konusunda ise önemli veriler vardır. Özdeşliğin yüksek, benzerliğin ise düşük olduğu Elbistan-Afşin, Elbistan-Göksun arasında, tahmin edilebileceği gibi, farklılık yine az denilebilecek seviyededir (yaklaşık 25-30). Elbistan-Afşin farklılığını gösteren kelimeler şunlardır: *carmar* (El) ≠ *ağlek* (ağıl; Af), *celfin* (El) ≠ *ferik* (piliç; Af), *cıcı* (El) ≠ *acar* / *acer* / *ecer* (yeni; Af), *cıvgın* (El) ≠ *yeğnilik* (hoppa; Af), *cıvıklamak* (El) ≠ *ötürük* / *ötürük olmak* (ishal; Af). *Mavırım* (El) ≠ *alaca* (yerli dokuma bezi; Gk), *konalga* (El) ≠ *arayatı* (konak yeri; Gk), *coplan* (El) ≠ *bataalka* (bataklık; Gk), *seten* (El) ≠ *devlip* (değirmen taşı; Gk) gibi örnekler Elbistan-Göksun farklılığını verir. Fakat Elbistan-Kahramanmaraş arasındaki farklılık durumuna bakıldığında özdeşlik, benzerlik ve farklılığı gösteren kelimelerin oranı neredeyse birbirine yakındır. Farklılığı oluşturan kelimelerden bazıları şunlardır: *çiyismek* (El) ≠ *bunmak* (beğenmemek; Mr), *sıfın* (El) ≠ *cöhrek* (kayalık yer; Mr), *bögür* (El) ≠ *kamrık* (böğür; Mr), *gever* (El) ≠ *kaş* (set; Mr), *çilbir otu* (El) ≠ *pirpirim* (semizotu; Mr). Elbistan-Andırın kelimeleri az olmasına rağmen bu kelimeler arasındaki farklılığın yüksek çıkması

bu bölgeler arasındaki ağız farklılaşmasının yüksek olduğunun bir göstergesi olarak alınabilir. Elbistan-Andırın farklılığını *gever* (El) ≠ *kaş* (set, An), *haydan* (El) ≠ *hun* (kulübe; An), *hekerke* (El) ≠ *musluk* (sarnıç; An), *keşik* (El) ≠ *kor* (sıra; An), *keviklik* (El) ≠ *tüte* (samanlık; An) gibi örnekler verir. Elbistan-Pazarcık kelimeleri arasındaki farklılığın sayısı ise oldukça düşüktür. Burada Elbistan-Pazarcık farklılığını oluşturan kelimelerin az olduğu unutulmalıdır. Konuyla ilgili bazı kelime çiftleri şunlardır: *cinçalap* (El) ≠ *kodaz* (bencil; Pz), *çene* (El) ≠ *cönk* (köşe; Pz), *yenli* (El) ≠ *kafkaz* (hafif; Pz).

Afşin

Afşin kelimelerinin Elbistan kelimeleriyle büyük oranda özdeşleştiği görülür (örnekler için bk. Elbistan-Afşin bölümü). Afşin'in Kahramanmaraş ve Göksun kelimeleriyle olan özdeşliği de oldukça yüksektir (örnekler için bk. Kahramanmaraş-Afşin bölümü). *Abara* (hazne), *bağcac* (ip), *hetif* (üzüm taneleri), *malama* (taneleri ayrılmamış, samanla karışık tahıl), *tor* (toy) gibi kelimeler Afşin ve Göksun'da hem şekilsel hem de anlamsal olarak aynıdır. Afşin kelimelerinin Andırın kelimeleriyle olan özdeşliğini yaklaşık 28 kelime destekler. Diğer bölgelerle karşılaştırıldığında bu oran oldukça düşüktür. Bunlardan bazıları şunlardır: *ağıtçı* (ağıtıcı), *geçgere* (teskere), *mürdün* (kaldıraç), *zibil* (çöp), *helik* (taş parçası). Fakat Afşin'in Pazarcık'la olan özdeşliği ise oldukça sınırlıdır. *Beşirlemek* (başarmak), *çor* (hastalık), *oflaz* (güzel) ve *yörep* (yokuş) kelimeleri bu benzerliğe örnek olarak verilebilir.

Afşin kelimelerinin Kahramanmaraş kelimeleriyle olan benzerliği ve farklılığı birbirine yakındır. Afşin kelimelerinin Elbistan ve Göksun'la olan benzerliğinin düşük olması onların bu bölgelerle olan özdeş kullanımlarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır (örnekler için bk. Kahramanmaraş-Afşin ve Elbistan-Afşin bölümü). *Ağa* (Af) ~ *aka* (abi; Gk), *birsâl* (Af) ~ *bissel* (birazdan; Gk), *burhaç* (Af) ~ *burgaç* (budaklı ağaç; Gk), *cıbil* (Af) ~ *cıbir* (yoksul; Gk), *teş* (Af) ~ *teşt* (leğen; Gk) benzerliği Afşin-Göksun için verilebilir. Afşin'in Andırın'la olan benzerliğini de şu kelimeler destekler: *boğanak* (Af) ~ *buvanak* (sağnak, şiddetli yağmur; An), *içlik* (Af) ~ *işlik* (gömlek; An), *süük* (Af) ~ *söyük* (saçak; An), *kavşit* (Af) ~ *kavşut* (kavşak; An). Afşin-Pazarcık benzerliğini ise *eşkimelek* (Af) ~ *ekşimenek* (kuzukulağı; Pz) örnekleri verir.

Afşin kelimelerinin en fazla farklılaştığı merkez Kahramanmaraş'tır. Afşin kelimelerinin Elbistan ve Göksun kelimeleriyle olan farklılığı, özdeşliğin yüksek olmasından dolayı düşüktür (örnekler için bk. Kahramanmaraş-Afşin ve Elbistan-Afşin bölümü). Afşin-Göksun farklılığını *çimiz* (Af) ≠ *bataalka* (batalık; Gk), *çencere* (Af) ≠ *avrana* (tencere; Gk), *bicik* (Af) ≠ *bızağı* (buzağı; Gk), *ağlek* (Af) ≠ *güm* (ağıl; Gk), *güdemen* (Af) ≠ *cire* (küçük; Gk) kelimeleri gösterirken, Afşin-Andırın farklılığını da *haydan* (Af) ≠ *hun* (kulübe; An),

göbel (Af) ≠ *acevit* (deli; An), *annaç* / *arnaç* (Af) ≠ *gıran* (karşı; An), *bizlengiç* / *bizlengiç* (Af) ≠ *meses* (üvendire; An), *çene* / *ibik* (Af) ≠ *avşut* (köşe; An) kelimeleri gösterir. Çok düşük olan Afşin-Pazarcık farklılığını *bizlengiç* / *bizlengiç* (Af) ≠ *meses* (üvendire; Pz), *cincalap* (Af) ≠ *kodaz* (bencil; Pz), *kerana* (Af) ≠ *köm* (ağıl; Pz), *eyim* (Af) ≠ *zat* (şey; Pz), *salık* (Af) ≠ *şavur* (salık, duyuru; Pz) gibi kelimeler verir.

Bütün bu özellikler dikkate alındığında Afşin'in sırasıyla Elbistan'a ve Göksun'a yaklaştığı görülür. Afşin, Kahramanmaraş'a diğer ilçelere göre daha uzaktır.

Göksun

Göksun kelimeleri en fazla Afşin kelimeleriyle özdeşleşir. Bu özdeşliği Elbistan ve Kahramanmaraş takip eder. Daha sonra ise diğer bölümlerde olduğu gibi daha az özdeşliğe sahip olan Andırın ve Pazarcık ilçeleri gelir. Göksun ve Andırın özdeşliğini *boduk* (deve yavrusu), *dil* (anahtar), *eke* (tecrübeli usta), *temek* (ahır penceresi), *özek* (güç) kelimeleri destekler. Göksun-Pazarcık özdeşliği için *adı batasıca* (yılan), *gölük* (hayvan 'binek'), *koz* (ceviz) gibi kelimeler verilebilir.

Göksun-Kahramanmaraş ve Göksun-Afşin kelimeleri, kelimelerin benzerliği ve farklılığı açısından birbirine neredeyse yakındır (örnekler için bk. Kahramanmaraş-Göksun, Afşin-Göksun ve Elbistan-Göksun bölümü). Göksun-Andırın benzerliğini *söykenmek* (Gk) ~ *söykünmek* (yaslanmak; An), *elcek* (Gk) ~ *elçek* (eldiven; An), *cimiz* (sulu toprak, Gk) ~ *cimil* (sarı ve kirlili toprak; An), *devlip* (Gk) ~ *devlöp* (değirmen taşı; An) gibi kelimeler verir. *Cec* (Gk) ~ *ceç* (tahıl yığını; Pz), *değnemek* (Gk) ~ *deyemek* (gözetlemek; Pz) gibi çok az sayıdaki kelime Göksun-Pazarcık benzerliğini gösterir.

Göksun kelimeleri her ne kadar Elbistan ve Kahramanmaraş kelimeleriyle aynı oranda özdeş olsa da Göksun kelimeleri Kahramanmaraş kelimeleriyle önemli oranda farklılaşır (örnekler için bk. Kahramanmaraş-Göksun, Elbistan-Göksun ve Afşin-Göksun bölümü). Göksun-Andırın farklılığını *anaç* (Gk) ≠ *gıran* (karşı; An), *bösek* (Gk) ≠ *kepez* (çukur; An), *dümbürdek* (Gk) ≠ *yannık* (yayık; An), *bösek* (Gk) ≠ *kepez* (çukur, An), *gever* (Gk) ≠ *kaş* (set; An) gibi kelimeler verir. Diğer taraftan Göksun-Pazarcık farklılığını gösteren kelime çiftleri şunlardır: *cart* / *odalacak* (Gk) ≠ *helgin* (ateş küreği; Pz), *çepel* (çamur, pislik, bulaşık kir) ≠ *mırık* (civık çamur, bataklık, Pz).

Andırın

Andırın kelimelerinin en çok özdeşleştiği ilçe Afşin'dir. Daha sonra Kahramanmaraş ve Elbistan gelir (örnekler için bk. Kahramanmaraş-Andırın, Elbistan-Andırın, Afşin-Andırın ve Göksun-Andırın bölümü). Sınırlı olan Andırın-

Pazarcık özdeşliğini aşağıdaki üç kelime verir: *adı batasıca* (yılan, domuz), *meses* (üvendire), *şora* (çorba).

Andırın kelimelerinin diğer bölgelerle olan benzerliğine bakıldığında bunların neredeyse birbirine yakın oranlarda benzeştiği ortaya çıkar (örnekler için bk. Kahramanmaraş-Andırın, Elbistan-Andırın, Afşin-Andırın, Göksun-Andırın bölümü). Andırın-Pazarcık benzerliğini 'gözetlemek' anlamına gelen *deynemek* (An) ~ *deyemek* (Pz) kelime çifti verir.

Diğer taraftan Andırın kelimelerinin en çok farklılaştığı yer Kahramanmaraş'tır. Farklılaşmanın yüksek olması Andırın'ın Kahramanmaraş'tan ne kadar farklı olduğunu gösterir. Diğer taraftan Andırın kelimelerinin Afşin, Göksun ve Elbistan kelimeleriyle olan farklılığı birbirine yakındır. Böyle bir ortaklık Andırın bölgesinin bu bölgelerle olan yakın ağız ilişkilerini ortaya koyar (örnekler için bk. Kahramanmaraş-Andırın, Elbistan-Andırın, Afşin-Andırın, Göksun-Andırın bölümü). *Odalacağı* (An) ≠ *helgin* (ateş küreği; Pz) Andırın-Pazarcık arasındaki farklılığın bir işaretidir.

Pazarcık

Pazarcık kelimelerine bakıldığında Pazarcık kelimelerinin en çok Kahramanmaraş daha sonra da Elbistan kelimeleriyle özdeşlik kurduğu söylenebilir. Pazarcık kelimelerinin diğer bölgelerle olan özdeşliği kelimelerin az olmasından dolayı düşüktür. Kelime sayısı düşük olmasına rağmen aynı anlam için farklı kelimelerin kullanımına bakıldığında Pazarcık-Kahramanmaraş farklılığını gösteren kelimeler birbirine yakındır (örnekler için bk. önceki bölümler).

Ses Bilgisi Özellikleri

Bu bölümde DS'de geçen Kahramanmaraş bölgesine ait kelimelerde dikkati çeken bazı ses bilgisi özellikleri üzerinde durulacak ve bu özelliklerin ilçeler arasında benzerliğe ve farklılığa işaret edip etmediği sorgulanacaktır.

Ötümlüleşme

Oğuz grubu ağızlarının en karakteristik fonetik eğilimlerinden biri ötümsüz ünsüzlerin kendi karşılıkları olan ötümlü ünsüz hâline gelmesidir ve bu Anadolu ağızlarında oldukça yaygındır (Gülsevin 2002). Örneğin, Uşak (Gülsevin 2002) Artvin Uşhum Köyü (Turan 2006), Ordu (Demir 2001), Kars (Ercilasun 2002), Zonguldak, Bartın, Karabük (Eren 1997), Diyarbakır (Erten 1994) ağızlarında benzer ötümlüleşme biçimleri sık sık gerçekleşir. Toplanan malzemelerde ötümlüleşme olayının hem kelime başında hem de kelime içindeki türleri şunlardır: $\ç > c$, $p > b$, $t > d$, $k > g$.

Kelime başı

k-> g-: Özellikle Afşin ve Kahramanmaraş'ta kelime başında ötümsüz k- ünsüzü, ötümlü g- ünsüzüne dönüşür. *Gallep* (yabani güvercin), *gamalak* (bir cins çam ağacı), *gangal* (dikenli bir çeşit ot), *gayım* (kırılmaz, sağlam, kuvvetli), *gınamak* (ayıplamak), *gıy* (kenar, kıyı), *gıymalı* (kıyma ile soğandan yapılan bir çeşit yemek), *goçan* (hayvanların sayım zamanında sayısını belli eden bir belge), *görpe* (yeni doğmuş oğlak, kuzu ve benzeri hayvan yavrusu), *göynek* (iç çamaşırı), *gubarmak* (gururlanmak, böbürlenmek) gibi örnekler Afşin'e aittir. Kahramanmaraş'tan da *garsambalık* (gereksiz eşya deposu), *gaugaz* (hafif), *gane* (kiremit), *gayım* (kırılmaz, sağlam, kuvvetli), *gıran* (kenar, kıyı, çevre), *gısdırğaç* (saç tokası), *gişi* (koca, eş), *gogursu* (yün, pamuk, saç, tiftik gibi şeylerin yanmasından ileri gelen koku), *göcen* (tavşan yavrusu), *görpe* (yeni doğmuş oğlak, kuzu ve benzeri hayvan yavrusu), *günücü* (kıskaç) gibi kelimelerde kelime başında g- ünsüzü yer alır. Elbistan'da ise *gez* (defa, kere, kez), *gürk* (kuluçka 'tavuk için') gibi kelimeler de bu gruba girer. Fakat aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi Afşin ve Kahramanmaraş kelimelerinde yukarıdaki örneklerin aksine kelime başında ötümsüz k- kullanımları da yer alır. *Keniz* (gırtlak; Mr), *kundiye* (gündeye, gündelik; Mr), *kıran* (çevre, kıyı, kenar, uç; Mr), *künücü* (kıskaç; Mr), *kaneli* (kiremit döşeli çatı; Mr), *kane* (kiremit; Mr), *kaneci* (kiremitçi; Mr), *kurk* (kuluçka; Mr), *kurka bastırmak* (tavuğu kuluçkaya yatırmak; Mr), *kıstırğaç* (saç tokası; Mr), *kamalak* (bir çeşit çam ağacı; Mr), *karsambalık* (gereksiz gereçlerin konulduğu yer; Mr), *kallep* (yaban güvercini; Mr), *kavyaz* (hafif; Mr) gibi kullanımlar Kahramanmaraş'tan gelmektedir.

ç-> c-: Derlenen kelimelerde yazı dilindeki kelime başı ötümsüz ç-'ler daha çok ötümlü karşılığı olan diş-damak ünsüzü c-'ye dönüşmektedir. Bu tür kelimeler arasında tek heceli kelimelerle birlikte çok heceli kelimeler de yer almaktadır ve bunlar daha çok Afşin, Elbistan, Göksun ve Kahramanmaraş kelimeleridir. Bazı kelimelerin hem ötümlü hem de ötümsüz biçimleri, *cılbanmak / çılbanmak* (soyunmak, El, Af), *cunur / çunur* (hamam havuzu, Mr) örneklerinde olduğu gibi, aynı bölgede oluşabilmektedir.

Afşin'de kelime başı c-'li kullanımlar için *cağlak* (çağlayan), *cılbanmak* (soyunmak), *cılkı* (ince, dar, taşlı yol, patika), *cıtlık* (bahçelerde yetişen ilaç yapmakta kullanılan yapraksız yabani bir bitki), *cilbir* (yular) gibi örnekler verilebilir. Hem Afşin hem de Göksun'da kullanılan örnekler ise *cibdirmek* (bir vuruşta kesmek), *cızık* (çizgi)'tir. *Cağlak* (çağlayan), *cızıdan çıkmak* (doğru yoldan çıkmak) örnekleri de Elbistan'da karşımıza çıkar. Elbistan ve Afşin'de *cillenmek* (çimlenmek, yeşermek), *cızılmak* (çizilmek, yırtılmak), *cirpmek* (bir vuruşta kesmek) gibi örnekler vardır. Göksun'da *cec* (savrularak

samanından ayrılmış tahıl yığını), *cılbak* (çıplak), *cimdirmek* (yıkamak), *cövdürmek* (fişkırtmak, kavis çizerek işemek) örnekleri; Kahramanmaraş'ta ise *cağlak* (çağlayan), *ceç* (savrularak samanından ayrılmış tahıl yığını), *cııldacık* (çırılçıplak), *cipil* (bataklık) gibi örnekler yer alır.

Yukarıda baskın olarak kullanılan kelime başı ötümlü *c-* örnekleri yanında aşağıdaki kelime başı ötümsüz kullanımları, sayıca az olsa da, burada zikretmek gerekir. *Çılbanmak* (soyunmak), *çılka* (ince, dar, taşlı yol, patika), *çimdik çalmak* (çimdikleme), *çulluk* (hindi), *çilk* (bozuk, çürük, kokmuş) gibi kelimeler Afşin'de; *çırpmak* (kan almak için ustura ile vücudu kesmek) hem Afşin, hem de Elbistan'da yer alır.

p-> b-: Türkiye Türkçesindeki kelime başı *p-*'li kullanımlar aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi bazı durumlarda *b-*'lidir ve farklı yerlerden gelmektedir. Bazı örnekler: *büssük* (kedi, El), *bide* (pide, Afş, El), *bek* (fazla, çok, pek, Af), *basdırma* (kabak veya patatesi etle pişirerek yapılan musakka, Mr), *bekıştirmek* (sağlamlaştırmak, sıkıştırmak, sertleştirmek; Mr), *babuç* (ayakkabı, bir çeşit terlik, yemeni; Mr). Fakat bazı durumlarda ölçünlü dilde *b-* olan kullanımlar, *payam* (badem, Af) örneğinde olduğu gibi, ötümsüz *p-* şekliyle yer almaktadır.

t-> d-: Yukarıdaki kullanımlarda olduğu gibi kelime başında da ötümlü *d-* kullanımı bütün ilçelerde yaygın olmakla birlikte Kahramanmaraş bölgesinde daha çok kullanıldığı söylenebilir. *Depinmek* (ayak direktmek), *depmek* (nüks etmek, tepreşmek, tekrarlamak), *depreşmek* (nüks etmek, tepreşmek), *dabak* (ham deriyi işleyen kimse), *daban* (zemin kat), *dıkıştırmak* (sokuşturmak, doldurmak), *dingildemek* (kıvıldamak, oynamak, sallamak, Af), *domurcuk* (tomurcuk), *dartı* (tartı, ölçü ağırlık), *dutkal* (zamlık, tutkal), *dambıra* (tambura) gibi örnekler Kahramanmaraş'tan gelir. Göksun'da *daban* (taban), *dabansız* (sebatsız, bir yerde durmayan), *dıhız* (dar, sıkı, tıkız), *domurcuk* (ağaçlar tomurcuklanmak), *dünek* (tünek) gibi kelimeler; Afşin'de ise *dabak* (şap hastalığı), *daban tahtası* (kalas, döşemelik tahta), *dedirgin etmek* (rahat-sız etmek, huzurunu kaçırmak, üzme), *depik* (tekme, çifte), *dutak* (tencere tutacağı) gibi kelimeler kelime başında ötümlü *d-* ünsüzünü taşımaktadır. Ölçünlü dilde *d-*'li olan *duvar*, Elbistan'da ötümlü şekli *tuvar* şekliyle yer alır.

Kelime içi

Kelime içindeki ötümlüleşme örnekleri ötümlülük-ötümsüzlük uyumuyla yakından ilgilidir. Bu uyum, ötümlü ve ötümsüz varyantları olan bir ekin, ünlülerden ve ötümlü ünsüzlerden sonra ötümlü ünsüzle başlayan, ötümsüz ünsüzlerden sonraysa ötümsüz biçimlerinin gelmesidir (Demir vd. 2003).

Aşağıdaki kelime içi örneklerde ötümsüz ünsüzlerden sonra ötümlü ünsüzlerin gelmesiyle oluşan biçimler vardır.

-k-> -g-, -ğ-: Kelime içinde ötümsüz *t*, *ş*, *s*'lerden sonra bile ötümlü *g* sesi bulunabilmektedir. *Kosga* (kabadayı, yürekli; Af), *katgıntı* (karışık tohum; Af) *atgıcı* (tahsildar; Af) kelimeleri Afşin'den, *aşgar* (yüz, çehre; Mr) kelimesi de Kahramanmaraş'tan gelmektedir.

-ç-> -c-: Bu tür değişimler, yukarıda görüldüğü gibi, ötümlü ünsüzün gerçekleşmediği örnekler ortaya çıkarır. Kahramanmaraş'ta *mıçcık* (vurdum-duymaz; Mr), *kapcık* (tahıl tanelerinin kabuğu; Mr), *zakca* (kara karga; El) ve *gökcek* (insan için güzel; Elb, Af) örnekleri bu durumlar için verilebilir. Dikkat edilirse bu örnekler farklı yerlerden gelmektedir.

-t-> -d-: Yine kelime içindeki şartların uygun olduğu fakat ötümlü ünsüzün gerçekleşmediği *t>d* değişimleri vardır. *Arısdak* (tavan; Af), *akdarmak* (bir şeyi alt üst etmek, karıştırmak, savurmak, boşaltmak, devretmek, hatmetmek, çevirmek; El), *basdırma* (kabak veya patatesi etle pişirerek yapılan musakka; Mr), *ekdi* (alışkın, evcil 'hayvan'; Pz) kelimelerinde ötümsüz ünsüzlerden sonra ötümlü *d* ünsüzü gelebilmektedir.

-p-> -b-: Bu değişime ait herhangi bir örneğe rastlanmamıştır.

Kelime sonu

Türkçede kelime sonunda ötümlü ünsüz bulunmaz. Ancak Ana Türkçe döneminde kök ünlüsü uzun olan kelimelerde bu uzun ünlünün kalıntısı olarak bazı kelimelerde (*ad*, *od*, *sac*, *yad*, *yed*- 'gütmek') kelime sonunda ötümlü ünsüz bulunur (Demir vd. 2003: 159). Toplanan malzemelerde tek heceli kelime sonlarında ve birleşik kelime oluşumlarında az da olsa kelime sonunda ötümlü ünsüzler bulunabilmektedir. Konuyla ilgili örnekler aşağıdaki gibi sıralanabilir: *ağ baht* (iyi talih; Af), *ağ bez* (beyaz patiska, kağıt bezi; Af), *ağ* (ak, beyaz; Af, El), *ağ baht / ağıbaht* (iyi talih; El), *cib* (hep, bütün, çok; El), *ılgıd* (yavaşı ve hafif esen rüzgar; Mr).

Ötümsüzleşme

Yukarıdaki örneklerin tersine bazı kelimelerde kelime başında ve içinde, yazı dilinde ötümlü şekilleri kullanılan bazı kelimeler ötümsüz şekilleriyle yer alır. Ön sesteki ötümsüzleşme örnekleri Doğu Karadeniz bölgesi ağızlarının karakteristik bir özelliğidir (Günay 2003: 86). Diğer taraftan ötümsüzleşme birçok ağızda seyrek de olsa görülür (Demir 2001, Boz 2002, Özçelik 1997, Özçelik vd. 2001). Kars ağızlarında *g>k*, *c>ç*, *d>t*, *z>s*, *v>f*, *b>p* ötümsüzleşmeleri Azeri-Türk şivesinin karakteristik hususiyeti olarak değerlendirilir (Ercilasun 2002: 109). Kahramanmaraş merkez ağızında (Kılıç 2008) ve DS'deki Kahramanmaraş kelimelerinde sık olmasa da aşağıdaki ötümsüzleşme biçimleri

yer alır: *Pece* (baca; Mr) *pölmek* (bölmek, parçalamak; Mr), *pölük* (parça, bölük), *tut* (dut; Elb, Mr), *tuvar* (duvar; El), *tolu* (dolu; El), ve kelime içinde *apla* (abla; Mr) gibi kullanımlar bu durumu örneklendirir. Kelime içinde ikinci hecenin başında görülen -g- > -k- ötümsüzleşme örnekleri de şöyledir: *Zilkıt* (korkutma, gözdağı verme; Mr), *zilkıtlamak* (toplucu sevinç sesleri çıkarmak, Mr), *yonka* (yontulmuş küçük odun parçaları, talaş; Mr), *koykul* (koyu 'renk için kullanılır'; Gk, Af).

Önlük-Artlık bakımından ünlü benzeşmesi

DS'ki Kahramanmaraş kelimeleriyle ilgili diğer bir husus da bazı kelimelerdeki art ünlülerin ön ünlüye dönüşmesidir. Bunların bir kısmı alıntı kelimelerdir. Söz konusu kelimeler birçok durumda ilerleyici benzeşmeye uğramıştır. *Ataşlık* (ateş yakmaya yarayan yer, ocak; Af), *karaz* (kin, öç; Af), *tavsır* (fotoğraf, resim; Mr), *aşhana* (mutfak; El) kelimeleri bu türdendir. Aşağıdaki örneklerde ise kelime kökü / gövdesindeki ünlüler tamamen art ünlüye dönüşmüştür: *cızılmak* (çizilmek, yırtılmak; Af), *comart* (eli açık, cömert; Af, El), *çığıt* (hamile kadınların yüzünde görülen koyu renkli leke; Af).

Art ünlülerin ön ünlüye dönüşmesi özellikle Kahramanmaraş kelimelerinde dikkati çeker. Bu kelimeler Türkçe olabileceği gibi alıntı da olabilmektedir. Bu tür kullanımlara örnekler şunlardır: *Bekere* (iplik eğiren çıkırık iğlerine geçirilmiş olup, iğın süratle döndürülmesini temin eden, boynuzdan yapılmış dişli makara; Mr), *pece* (baca; Mr), *cem* (cam; Mr), *fennüs / fenüs* (gemici feneri; Mr), *sehil* (sıcak yerler; Mr), *pemppek* (tertemiz; Mr). Türkçede *y*, *ş* ve *ç* ünsüzlerinin çevrelerindeki art ünlüleri ön ünlüye dönüştürmesi bilinen bir olaydır. Bununla ilgili örnekler: *sivişmek* (gizlice kaçmak, sıvışmak; Mr), *kışkırtmek* (insan ya da hayvanı kavgaya kışkırtmak; Mr), *çincik* (camdan ve porselenden yapılmış şey; Mr), *çipri* (çalı çırpı; Mr), *biçki* (deri ve kösele kesmek için ayakkabıcı ve saraçların kullandığı bir aygıt, Mr). İncelmenin görüldüğü Afşin, Elbistan ve Göksun kelimeleri ise şunlardır: *ilice* (ılıca, kaplıca; Af), *çebik* (çabuk, acele; Af), *çente* (çanta; Af), *iğınmek* (İkınmak; Af), *iliştirmek* (suyu ılıştırmak), *çente* (çanta; El), *beğirmek* (hayvan bağırarak, melemek, acı acı ses çıkarmak; Gk), *çingilli püngüllü* (süslü püslü; Gk).

Ünlü değişimleri

Art ünlülerin ön ünlüye dönüşmesi

a > e: Daha çok Afşin ve Kahramanmaraş'ta görülen bu değişimlerin bir kısmı benzeşme yoluyla meydana gelmiştir: *endeze* (araç, aygıt, avadanlık; Mr), *deyişet* (şiir; El). Bazı kelimelerde Türkiye Türkçesinde kelime başındaki e'ler a ile gerçekleşmektedir: *ağlek* (hayvanların toplandığı yer, ağıl; Af), *ağmek* (bir şeyi eğmek, meylettirmek, çekmek; Af), *akren* (yaşıt, denk, akran; Af).

o > ö: Az da olsa bazı kelimelerde o > ö değişimine rastlanmaktadır: *çömçek* (kepçe, büyük tahta kaşık; Af), *ödalacak* / *ötalacak*³ ateş küreği; Mr).

ı > i: Bir iki örnekte görülür: *cilbir* (yoğurtlu yumurta; Gk), *irgalamak* (sarsmak, sallamak; Mr).

Ön ünlülerin art ünlüye dönüşmesi

e > a: Yaygın olarak görülür ve benzeşme örneği oluşturur. Daha çok Afşin, Elbistan ve Kahramanmaraş kelimelerinde görülen bu değişime az da olsa Göksun kelimelerinde de ortaya çıkar. *Alaf* (alev; Gk), *ausunlamak* (zehirli hayvan sokmalarına karşı okuyup üfleyerek başışıklık kazandırmak, şerbetlemek; Gk). Böyle bir değişime ölçünlü dildeki artlık önlük uyumuna uymayan bazı kelimeleri önlük-artlık uyumuna uyar hâle getirmiştir: *Alaf* / *alav* / *alavlanmak* (alev, kızmak, öfkelenmek, telaşlanmak, heyecanlanmak; Af), *alaflanmak* (alevlemek, yakmak, tutuşturmak, ateşe vermek; Elb, Af), *alav* / *alavlanmak* (alev; El), *çaman* (pastırmanın üzerine sürülen çemen; Af, El) ve *palıt* (çınar, meşe vb. ağaçların meyvesi, pelit; Mr). Fakat böyle bir değişime bazı kelimelerde önlük-artlık uyumuna aykırılık oluşturur: *Ağlenmek* (beklemek, durmak, oyalanmak; Af, El), *bilâ* / *bilağ* (bileği taşı; Af), *ağmek* (bir şeyi eğmek, meylettirmek, çekmek; El), *bilâ* / *bilâlemek* (bileği taşı, bilemek; El), *belan* (tepe, yüksek yer, üzeri yassı tepe, ufak tepe; Afş, Elb, Mr), *ceran* (ceylan; Mr), *düva* (boğaya gelmemiş dana; Mr). Bazı kelimelerdeki uzun ünlüler de kısalarak ve kelimedeki son ünlüyü etkileyerek önlük-artlık uyumuna aykırılığı ortadan kaldırmıştır: *Avara* (şaşkın, kararsız, beceriksiz, işsiz, avare; Elb, Mr, Af), *bahana* (sebeup, bahane; Mr) kelimeleri bu türdendir.

ö > o: Bu değişimin örnekleri de *bortlen* (böğürtlen; Afş, El), *çodürmek* (fışkırtarak, kavis çizerek işlemek; Elb, Af), *goğpakla* (bezelye; Af), *bork* (kukuleta, kavuk; Af) kelimeleriyle özellikle Afşin ve Elbistan'dan, *gorkem* (gösteriş, görünüş; Mr) kelimesiyle de Kahramanmaraş'tan gelir.

ü > u: Birkaç kelimedede görülür: *Dunek* (tünek; Mr), *butur putur* (düz olmayan, inişli yokuşlu; Af).

Düz ünlülerin yuvarlaklaşması

ı > u: Çift-dudak, diş-dudak ünsüzlerinin etkisiyle bazı kelimelerde bu değişim görülür: *buçak* (bıçak; Gk), *çaput* (eski bez parçası; Mr), *punar* (pınar, çeşme; Mr), *suva* (sıva, badana; Af), *suamak* (sıvamak; Af).

e > ü: e ünlüsünün ü'ye dönüştüğü örnekler ise *böcük* (böcek, akrep, çıyan, bit vs.; Mr, Afş, Gk), *ülüş* (pay; Mr), *söykünmek* (uzanmak, yatmak, yaslanmak; An) kelimeleridir.

i>u, ü: Diş-dudak ünsüzlerinin etkisiyle kelime içinde meydana gelen bu değişimin örnekleri şunlardır: *mavu* (mavi; Mr), *çevük* (çevik olan (kimse); Af).

a> o, u: *Fistan* kelimesi a> o değişimine uğrayarak *fiston* (elbise; Af); *baba* kelimesi de çift dudak ünsüzü b'nin etkisiyle a> u değişimine uğrayarak *buba* (baba; Mr) şekline dönüşür.

e>o, ö: Az da olsa bazı durumlarda e ünlüsü o,ö ünlüsüne dönüşür. *Belon* (tepe, yüksek yer, üzeri yassı tepe, ufak tepe; Af), *doruotu* (dereotu; Af), *cöp* (cep; Mr) örnekleri bu değişime uygun örneklerdir.

Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi

u>ı, i: Türkiye Türkçesinde u ile söylenen kelimelerin Anadolu ağızlarında ı şeklinde söyleniş yaygındır. Bu tür kullanımlar yer yer Kahramanmaraş kelimelerinde de görülmektedir. Özellikle çift-dudak ünsüzlerinden sonra gelen ünlülerde bu tür düzleşmeler görülür ve bu tür kullanımlar Elbistan, Afşin, Göksun bölgelerinde daha yaygındır. Konuyla ilgili örnekler: *avınmak* (avunmak; Elb, Af), *avıtmak* (avutmak; Af), *çabıt* (paçavra, eski bez parçası; Mr), *çapıt* (eski bez parçası; Elb, Gk), *çapıtlı çalı* (dilek dilenecek bez bağlanan çalı, ağaç; Elb, Af), *dambıra* (tambura; Mr), *bızağı* (buzağı; Gk), *bızalacı* (gebe inek, manda, gebe hayvan; Gk). Aşağıdaki örnekler ise dudak ünsüzleri içermedikleri halde benzer bir değişim sergiler: *acı* (buruşuk kabuklu, üzeri ince çizgili, boz renkli bir çeşit uzun hıyar; Af), *aşire çorbası* (aşure; Elb, Af).

ü>i: Özellikle Elbistan, Afşin ve Göksun kelimelerinde görülür: *bilbil* (bülbül; El, Gk), *ivez* (bir çeşit sivrisinek; Af), *pisik* (kedi; Afş, Gk) *bögirmek* (hayvan bağırarak, melemek, acı acı ses çıkarmak; Mr).

u>ı: Bu değişim için *kavırğa* (ateşte kavrulmuş tahıl; El) örneği verilebilir. Bu kelimemin *kavurga* (ateşte kavrulmuş tahıl; Af) biçimi de sözlükte yer alır.

ö>e: *Elöpen* kelimesi *elep*en (kertenkele; Af), *gök* kelimesi de *gev* (mavi, masmavi; Mr) şekline girerek bu değişimi örneklendirir.

Geniş ünlülerin darlaşması

e> i: *Sivilci* (sivilce; Mr), *yim* (yem; Af) ve *kirevet* (tahta kanepesi; Af) kelimelerinde e>i değişimi görülür.

ö> u, ü: *Uru durmak* (ayakta durmak; Mr), *hüyük* (toprak yığını, tepelik; Mr, Af), *türe* (görenek, gelenek; Mr) *şulen* (şölen; Mr) gibi Kahramanmaraş ve Afşin'den gelen kelimelerde oluşur.

o> u: *avort* (avurt; Mr), *kulluk* (karakol; Mr) gibi kelimelerde ise o>u değişimi yaşanmaktadır.

Dar ünlülerin genişlemesi

i> e: Böyle bir değişim genellikle Kahramanmaraş ve Afşin kelimelerinde görülür: *çemlenmek* (çimlenmek; Mr), *eletmek* (iletmek, götürmek; Mr), *even* (aceleci; Mr), *evedi* (acele, çabuk; Af), *evmek* (acele etmek, acele ettirmek; Gk), *eyicemen* (iyice, adamakıllı; Af), *nene* (büyükanne, nine; Af), *komper* (patates; El).

ü> ö: Bu tür örnekler daha çok Kahramanmaraş çevresinden gelmektedir: *böngüldek* (kaynak, pınar; Mr), *gözel* (güzel; Mr), *ölkü* (düşünce; Mr), *teközengi* (atın dört nal yürüyüşü; An), *töremek* (çoğalmak; Mr), *gölle* (bilye; Af).

u> a: Bu değişime ait bir örnek *kurtalmak* (kurtulmak; Af)'tir. *Kurtulmak* kelimesinin DS'de *kurtalmak* şeklinde görüldüğü tek yer Afşin'dir.

u> o, ö: *Bu* ve *kez* kelimelerinin birleşmesinden oluşan *boğuz* (bu defa, bu sefer; Af) *tohafısnmak* (yabansımak, tuhafına gitmek; Af), *böğün* (bugün; Mr), *komper* (patates; El) kelimelerinde u>o, ö değişimi görülür.

Ünsüz değişimleri

Ünlülerde olduğu gibi derlenen kelimelerde birçok ünsüz değişimi vardır. Bunlar arasında en yaygın olanları şunlardır:

k> h: Bu değişim özellikle Afşin ve Elbistan kelimelerinde genellikle kelime içinde bazen kelime sonunda görülür. Bazı durumlarda h'li kullanımlar yanında k'li kullanımlar aynı bölgede, özellikle Kahramanmaraş'ta gözlemlenir. *Dihılmak / dikılmak* (girmek, sokulmak; Mr), *çahişmak / çakışmak* (iki şairi yarıştırmak; Mr), *siyhil / siykil* (düz, parlak, cilalı; Mr), *bahımcı / bakımcı* (falcı; Af), *avhalamak / avkalamak* (zedelemek, hırpalamak; avuç dolusu almak; Af), *ahıtma / akıtma* (hayvanların alnından burnuna doğru uzanan beyazlık; Af), *ahmın / akmın* (gübre, fişki; Af), *yadırhı / yadırkı* (yabancı; Af).

Kelime içi k> h değişimleri özellikle Afşin ve Elbistan'da görülür. Afşin'den *ayhırı* (aykırı, ters, aksi), *bahraç* (bakraç, kova, helke), *çahişmak* (söz yarışı yapmak), *çarhit* (eski bozuk), *çihın* (çıkın, torbacık, bohçacık), *çihinlamak* (çıkın yapmak), *çohsunmak* (çok görmek, kıskanmak, çekememek), *çohuşmak* (toplanmak, birikmek, üşüşmek, kalabalık etmek), *sohu* (tahıl dövmeye yarayan büyük taş dibek) gibi kelimeler gelirken; Elbistan'dan da *çahırgöz* (siyahla ela arası göz), *ahtarmak* (dolu olan şeyi boşaltmak), *çahişmak* (söz yarışı yapmak), *avhalamak* (avuç dolusu almak), *ayhırı* (aykırı), *bahraç* (bakraç), *çihın* (çıkın), *çihinlamak* (çıkın yapmak), *çohuşmak* (toplanmak, birikmek, üşüşmek, kalabalık etmek), *çarhit* (eski, bozuk), *bahımcı* (falcı) gibi kelimeler gelir. Çok olmasa da Göksun ve Kahramanmaraş'ta da

kelime içinde $k > h$ değişimi örnekleri vardır. Değişime uğrayan bazı Göksun kelimeleri *çahıldak* (koyunların kuyruklarının altına yapışıp kuruyan pislik), *ahıt* (salça), *dahıntı* (nişan ve düğünde geline takılan ziynet), *dihız* (dar, sıkı, tıkız), *cuhhadan* (zorluk çekmeden yutmak)'dır. Bazı Kahramanmaraş kelimeleri de şöyledir: *Avhınlamak* (avuç dolusu almak), *çahıştırmak* (iki kişiyi karşılaştırmak, yüzleştirmek).

Kelime sonunda $k > h$ değişimi özellikle Afşin ve Elbistan'da kaşımıza çıkar. *Bayramcalıh* (bayram arifesinde nişanlıya gönderilen elbise vs. gibi şeyler) kelimesi Afşin, Elbistan ve Kahramanmaraş'ta; *buz sırpmah* (buz üstünde kaymak) da Afşin ve Elbistan'da değişime uğrayan kelimelerdendir.

$l > r$: Bu değişimin örnekleri daha çok Kahramanmaraş'ta görülür. Bu kelimelerin bir kısmı hem l şekliyle hem de r şekliyle aynı merkezde bile kullanılabilmektedir. *çevlik / çevrik* (etrafı çevrilmiş bahçe veya tarla; Mr), *perpil / perpir* (kuşüzümü; Mr).

$r > l$: $r > l$ değişimi *haral* (<*harar*; kıldan ya da ketenden yapılmış büyük çuval; Gk), *zembelek* (<*zemberek*; Af), *dilgen* (<*dirgen*; harmanda sapları yaymaya yarayan demir ya da tahtadan yapılmış ucu çatallı tarım aygıtı; Mr) kelimelerinde görülmektedir. *Dirgen* şekliyle Afşin'de yaşamaktadır.

$ç \rightarrow ş$: Kelime başında meydana gelen $ç \rightarrow ş$ değişimi *çorba* ve *çitil* kelimelerinde oluşur: *Şora* (çorba; El, Pz, An), *şovra* (çorba, An), *şitil* (fide, Mr).

$-b \rightarrow -v$: Böyle bir değişim sadece bir kelimedede tespit edilebildi: *şovra* (çorba, An).

$d > c$, $ç$: Bu değişimin görüldüğü yerler Afşin, Elbistan, Göksun ve bir kelimeyle de Kahramanmaraş'tır. İlgili örnekler: *cimciklemek* (çimdiklemek; Af, Gk), *çimcik çalmak* (çimdiklemek, Af), *eçe* (büyük kardeş, ağabey, Mr).

Ünlü ve ünsüz düşmesi

Derlenen kelimelerde de çok çeşitli ünlü ve ünsüz düşmesi örnekleri vardır.

Ünsüz düşmesi

Türkçede bazı ünsüzler diğerlerine göre daha kolay düşme eğilimindedir. Türk şive ve ağızlarında en çok r , l , y , h , $ğ$ gibi akıcı ve sızıcı ünsüzler düşer (Ercilasun 2002: 133). Çalışmamızda sıkça görülen ünsüz düşmeleri y , r , l , h , k , $ğ$ 'dir.

Karahan (1996) y ünsüzünün düşmesini ana ağız gruplarını belirleyen ölçütler arasında verir ve y ünsüzünün akıcı, yarı ünlü olmasından dolayı ağızlar da kolay eriyip düşebilen bir ses olduğunu söyler. Derlenen metinlerde y ünsüzü *ucalmak / ucaltmak* (yücelmek; Af) ve *üskek* (yüksek; Mr) gibi kelimelerde kelime başında; *mâdanıs* (maydanoz; Af), *kainçe* (kayınbirader; Mr)

gibi kelimelerde kelime içinde; *buyda* (buğday; Gk) örneğinde de kelime sonunda düşer.

Çok az sayıdaki kelimedede *h* ünsüzü düşer: *Te* (üzüm çürüğü; Mr), *bâşış* (bahış; El, Af).

Banguoğlu (1980: 133) *r* ünsüzü düşmesini Batı Anadolu ağızlarının bir özelliği olarak görür ve Batı Anadolu ağızlarında kelime ve hece sonundaki *r* akıcı ünsüzünün eriyerek önceki sesliyi uzattığını söyler. Bu ünsüz bazı Kahramanmaraş kelimelerinde de kelime içinde düşer: *Berk* kelimesi *bek* (sert, katı, sağlam, kuvvetli; Mr), birleşik kelimededen meydana gelen *biryol* kelimesi *biyol* (bir kere; Af) ve *cırnak* kelimesi de *cırnak* (tırnak, pençe; Mr) şekliyle DS'de *r*'sizdir.

Türkiye Türkçesinde yumuşak *g* (ğ) ile ilgili tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Bugün *ğ*'nin hece sonunda kendinden önceki ünlüyü uzattığı, iki ünlü arasında ise herhangi bir değer taşımadığı görüşü ağır basmaktadır (Underhill 2006). Kılıç vd. /ğ' nin ünlüler üzerindeki uzatıcı etkisinin sadece VğC ortamında geçerli olduğunu savunur. Özellikle Afşin, Elbistan ve Gök-sun kelimelerinde kelime içinde ve kelime sonunda *ğ* düşerken çok az örnekte ise *ğ* korunur. Kelime sonunda düşen *ğ*'li kullanımlara bazı örnekler: *sa* (< seğ, şap; Af); *tı* (< tığ, savrulmuş harman tınazı; Af); *çi* (pişmemiş; Afş, Elb, Gk); *ca* (< çağ, çorap şişi; Af), *câ* (kolun döner kemiği; Gk). Kelime içinde görülen örnekler ise şunlardır: *âl* (ağıl; Af), *alek* (hayvanların toplandığı yer; Af), *bilâlemek* (bilemek; Af), *idiş* (enenmiş insan ya da hayvan; Af), *bortlen* (böğürtlen; El), *çodürmek / çödürmek* (fışkırtarak, kavis çizerek işemek; El), *börtlen* (böğürtlen; Mr), *çodürmek* (akıcı bir şeyi kuvvetle fışkırtmak; Mr), *buzalacı* (gebe inek, manda, gebe hayvan; Mr), *badaşmak* (bir iş veya oyun için anlaşmak, uzlaşmak, eş tutmak, ortaklaşmak, arkadaş olmak; Mr), *darcık* (dağarcık; Mr), *abba* (bembeyaz; Mr).

Yaygın olmamakla birlikte *k* ünsüzü Afşin, Elbistan ve bazı Kahramanmaraş kelimelerinde kelime içi ve sonunda düşer: *asak* (topal, aksak; Af), *booz* (bu defa, bu sefer; Afş, El), *böcü* (ipek böceği; Af), *cañama* (gürültü, kaynaşma bildirir; Af), *aşam* (akşam; El), *asamak* (topallamak, aksamak; Mr), *püsü* (kedi; Mr).

Anadolu ağızlarında birçok yerde *abla* kelimesi *l* ünsüzünün düşmesiyle, Afşin'de olduğu gibi, *aba* (hanım, hanımefendi; Af) biçimindedir.

Ünlü düşmesi

ı, i, e, a, u, ü ünlüleri derlenen kelimelerin bazılarında düşer. Düz dar ünlüler *ı, i* genellikle Afşin kelimelerinde düşer: *aytlamak* (ayıklamak, seçmek, temizlemek; Af), *çevuk* (çevik olan kimse; Af), *fıkramak* (herhangi bir yiyecek mad-

desi ekşimek; Af), *bellik* (işaret, nişan; Mr, Af), *aşlak* (aşılı fidan, aşı yapılmış bitki; Mr), *altatar* (altı mermi atan toplu tabanca, altıpatlar; El), *genzek* (genizden konuşan, konuşurken burnunun tutukluğu belli olan kimse; Gk).

Düz geniş ünlüler (*a, e*), *deblek* (dümbelek, darbuka; Mr), *dönmeç* (köşebaşı; Af), *damacan* (camdan yapılmış orta büyüklükteki testi, hasırlı büyük şişe, damacana; Mr), *kabal* (toptan, götürü, hepsi birden; Mr) gibi örneklerde kelime içi ve kelime sonunda düşer.

Kuzlacı (gebe koyun, keçi vb. hayvan; Mr), *kuzlamak* (hayvanlar yavrulamak, doğurmak; Mr, Gk) gibi kelimelerde düşmektedir. *Vendire* (üvendire, ucu çivili sopa; Mr) kelimesinde kelime başında, *buğ* (buhar, buğu; Afş, Gk) gibi kullanımlarda da kelime sonunda dar yuvarlak ünlülerin düştüğü görülür.

Ses türemesi

Ses türemesi bazı ünsüz ve ünlülerde karşımıza çıkmaktadır.

h türemesi kelime içinde *bayhır* / *bayhır* (iniş aşağı; Af), ve kelime başında ise *hatlamak* / *hotlamak* (atlamak; Af), *horda* (orada; Mr) şeklinde gerçekleşirken *k* ünsüzü özellikle Afşin ve Elbistan kelimelerinde kelime sonunda ortaya çıkar: *çömçek* (kepçe, büyük tahta kaşık; Af), *lapak lapak* (lapa lapa, büyük parçalarla yağın kar için; Af), *memek* (meme; El), *mozak* (domuz yavrusu; Mr). *Çungur* (çukur, derin; Elb, Af), *çungurlaşmak* (derinleşmek, çukurlaşmak; Elb, Af) kullanımlarında ise diş ünsüzü *n* kelime içinde türer. Birkaç kelime *r* ve *y* ünsüzleri türer: *arşınmak* (aşınmak, eskimek; Af, El), *yırak* (uzak, ırak; Mr), *yitekleme* (itekleme, itmek; Mr). Bir iki kelime *ö*, *ı* ünlülerinin türediği görülür: *öleş* (leş; Mr), *abıla* (hanım, hanımefendi; El).

Göçüşme

Göçüşme, Karahan (1996) tarafından ana ağız gruplarının belirlenmesinde kullanılan ölçütler arasındadır. Karahan (1996: 33) kelime içinde yan yana bulunan ve biri akıcı veya sızıcı olan iki ünsüzün bazı kelimelerde yer değiştirdiğini söyler. Göçüşme bütün ağızlarda görülmesine rağmen göçüşmeye uğrayan kelimelerde farklılıklar vardır. Tahmin edilebilecek kelimelerin yanında başka kelimeler de göçüşmeye uğrayabilmektedir. Derlenen kelimelerde göçüşmeye uğrayan ünsüz çiftleri daha çok Afşin'den gelmektedir. *-pl-> -lb-* yer değiştirmesine *çılback* (çıplak; Af, El), *çılbanmak* (soyunmak; Af), kelimeleri örnek olarak verilebilir. *-kr-> -rk-> -rh-* göçüşmesine *barhaç* (bakraç, kova, helke; Af); *-hr-> -rh-* göçüşmesine *darha* (bir çeşit balta, et satırı, nacak; Af); *-çk-> -çk-* göçüşmesine *bıkcı* (testere; Af), *-br-> -rb-* göçüşmesine *arba* (<*abra*, teraziyi dengeye getirmek için hafif olan kefeye konulan -taş, demir, çivi gibi- ağırlık; El), *-rb-> -vr-* göçüşmesine *şovra* (çorba; An), *-rm-*

> -mr- göçüşmesine *samırsak* (sarımsak; Mr), -rp- > -pr- göçüşmesine *yapruz* (yabannanesi; Mr), -sv- > -vs- göçüşmesine *tavsır* (fotoğraf, resim; Mr) örnekleri verilebilir.

İkizleşme

İkizleşme de Karahan (1996) tarafından ana ağızları belirlemede kullanılan ölçütlerden biridir. Karahan Anadolu ağızlarında patlayıcı *k, d, t, b, p* ünsüzlerinin iki ünlü arasında ikizleştiğini söyler. Çeşitli amaçlarla yapılan ikizleşme olayı derlenen kelimelerde birçok biçimde ortaya çıkar. Kelime içinde ikizleşmeye *k, d, c* gibi patlayıcı ünsüzler; *z, ş, s* gibi sızıcı ünsüzler ve *l, r* gibi akıcı ünsüzler neden olur. İkizleşmenin olduğu kelimelerden birçoğunun hem Elbistan hem Afşin'de kullanılması Elbistan ve Afşin ilçeleri arasındaki yakınlığı vermesi açısından önemlidir. *Başşak* (tahıl ve meyveleri devşirdikten sonra geriye kalan döküntüler; Elb, Af), *accık* (biraz, azıcık, pek az; Elb, Af), *cırrık* (serçeden biraz büyük, eti yenen boz renkli bir kuş; Elb, Af), *cızzık* (çizgi; Elb, Af) örnekleri bu benzerliği destekleyen örneklerdir. Bu örneklerin yanında Elbistan'da *azzık* (azık; El), *küddüş* (becerikli; El), *büssük / pissik* (kedi; El), örneklerine rastlanmaktadır. *Billık billık* (sulu, yumuşak; Af), *vişşek* (yayık; Af), *çulluk* (hindi; Af), örnekleri Afşin'den; *annak* (tepenin en sivri yeri; Mr), *bezzek* (bayramda caddelerde kurulan tak; Mr), *çekke* (çekirge; Mr), *çellik* (çelik; çocukların sopa ile oynadıkları oyun; Mr), *döşşek* (yatak, şilte, minder; Mr), *fennüs* (gemicici feneri; Mr), *fişşek* (fişek; yayık, yayığın üzerindeki kapak; Mr), *illengeç* (yengeç; Mr) örnekleri Kahramanmaraş'tan gelmektedir. *Culluk /çulluk* (hindi; Afş, Gk) kullanımı da Göksun ve Afşin'de görülür.

Sonuç

Bölgesel ağız sınırlarını, geçişlerini belirlemek düşünüldüğünden daha zordur. Bu tür çalışmaların başarılı ve güvenilir olabilmesi için belli setlerden oluşan kelimelerin düzenli bir şekilde istenen bölgelerde tespit edilmesi ve bu kelimelerin gösterdiği özelliklerin farklı açılardan (ses bilgisi, biçim bilgisi vb.) birbirlerine olan yakınlığı ve uzaklığı analiz edilerek gerçekleştirilebilir. DS bize her ne kadar setlerden oluşan örnekler sunmasa da farklı bölgelere ait verilere ulaşabilme imkânı sağlamaktadır. Sadece Kahramanmaraş gibi küçük bir bölgenin seçilmiş olması elbette bir özelliğin neredeyse bütün bölgelerde görülebilir olma olasılığını arttırmaktadır. Fakat özelliklerin gerçekleşme sıklığı düşünüldüğünde bölgeler, ilçeler arasında bazı genellemelere ulaşılabilir.

Bu çalışmada DS'de geçen Kahramanmaraş bölgesine ait kelimeler ve bu kelimelerin Kahramanmaraş bölgesinde gösterdiği özellikler incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde ağız çalışmalarında -özellikle dil atlası hazırlama

çalışmalarında- kullanılan yöntemle kelimelerin bölgeler arasındaki özdeşliği, benzerliği ve farklılıkları araştırılmıştır. Anlama dayalı yapılan kelime eşleştirilmesinde belli bir bölgeye ait baskın özelliklerin olduğu gözlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında Elbistan-Afşin kelimeleri arasında yüksek bir özdeşlik vardır. Diğer taraftan Göksun kelimelerinin Afşin kelimeleriyle olan özdeşliği de yüksektir. Kahramanmaraş'ın diğer ilçelerle olan durumu ise biraz ilginçtir. Kahramanmaraş kelimeleri en çok Afşin kelimeleriyle özdeşleşirken Kahramanmaraş'ın Göksun ve Elbistan'la olan özdeşlik oranı birbirine oldukça yakındır. Kahramanmaraş kelimeleri, aynı anlam için farklı kelimelerin kullanılması açısından değerlendirildiğinde en çok Elbistan'la farklılaşmaktadır. Bu gösterge de Kahramanmaraş merkezinin, ağız özellikleri açısından diğer ilçelere göre Elbistan ilçesine olan uzaklığını vermektedir.

Ses bilgisi bulguları da bölge içindeki ağız gruplandırmaları hakkında bilgi vermektedir. Kelimelerde görülen incelve (art ünlülerin ön ünlü durumuna geçmesi) daha çok Kahramanmaraş kelimelerinde görülmektedir. Aynı şekilde Afşin ve Elbistan'ı diğer bölgelerden ayıran diğer bir ses bilgisi özelliği de Elbistan ve Afşin kelimelerinde $k > h$ değişiminin daha yoğun olarak gerçekleşmesidir.

Açıklamalar

1. Kahramanmaraş'ın şu anki ilçeleriyle DS yayımlandığı zamanki ilçeleri farklıdır. Şu an Kahramanmaraş'ın merkezle birlikte ilçeleri Afşin, Andırın, Ekinözü, Elbistan, Göksun, Nurhak, Pazarcık, Türkoğlu ve Çaylayancerit'tir. DS'de kelimelerin derlendiği ilçeler ise Afşin, Andırın, Elbistan, Göksun, Pazarcık'tır. Ekinözü, Nurhak yerleşim yerlerinden derlenen kelimeler Elbistan kelimeleri olarak verilmiştir.
2. Örneklerin çok olması metin içinde verilen örneklerde bir sınırlamayı kaçınılmaz hâle getirdi. Bu yüzden her bölümde özdeşlik, benzerlik ve farklılık için beşer örnek verildi. Sonraki bölümlerde aynı örnekler tekrar verilmedi ve gerekli görülen yerlerde ilgili bölümlere göndermeler yapıldı. Örnekler eğiş yazıldı, anlam ve hangi bölgede kullanıldığı bilgisi ise parantez içinde verildi. Metinde kullanılan kısaltmalar: Mr (Kahramanmaraş), El (Elbistan), Af (Afşin), Gk (Göksun), Pz (Pazarcık), An (Andırın). Ayrıca (~) simgesi kelimelerdeki benzerliği, (≠) simgesi de farklılığı göstermektedir. Kelimelerin anlamları verilirken kısaltmalar yapılmıştır. Anlam farklılığın oluştuğu bazı durumlarda yakın anlamlı kelimeler de eşleştirmede kullanılmıştır.
3. *odalacağı* (ateş küreği; And), *odalacak* (maşa; Mr), *odalacak* (ateş küreği; Gk) gibi kelimeler normal biçimlerdir.

Kaynaklar

- Ata, Aysu (2000). "Derleme Sözlüğü'nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler". *Türkoloji Dergisi* C.XIII/1: 67-99.
- Banguoğlu, Tahsin (1980). "Anadolu ve Rumeli Ağızları". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C.I. İstanbul: Dergah Yay. 132-134.
- Boz, Erdoğan (2002). *Afyon Merkez Ağızı (Dil Özellikleri, Metinler, Sözlük)*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Caferoğlu, Ahmet (1946). "Anadolu Diyalektolojisine Dair Bir Deneme". *Türk Dili-Belleten* 67: 561-568.
- Demir, Necati (2001). *Ordu İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: TDK Yay.
- Demir, Nurettin (2000). "Derleme Sözlüğü'nde Şimdiki Zamanla İlgili Veriler". *İlmî Araştırmalar* 10: 19- 27.
- Demir, Nurettin ve Emine Yılmaz (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- Ercilasun, Ahmet B. (2002). *Kars İli Ağızları: Ses Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Eren, M. Emin (1997). *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları*. Ankara: TDK Yay.
- Erten, Münir (1994). *Diyarbakır Ağızı*. Ankara: TDK Yay.
- Gülsevin, Gürer (2002). *Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük)*. Ankara: TDK Yay.
- Günay, Turgut (2003). *Rize İli Ağızları (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: TDK Yay.
- Karaca, Güleendam (2002). *Divanü Lugati't-Türk'ten Derleme Sözlüğü'ne Fiiller*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Karahan, Leylâ (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yay.
- Kılıç, Mehmet Akif ve Mevlüt Erdem (2008). "Türkiye Türkçesindeki "Yumuşak g" ünsüzünün fonetik analizi". VI. Uluslararası Türk Dili Kurultay. 20-25 Ekim 2008. Ankara.
- Kılıç, Mine (2008). *Kahramanmaraş Merkez Ağızı*. Kahramanmaraş: Ukde Yay.
- Özçelik, Sadettin (1997). *Urfa Merkez Ağızı (İnceleme, Metinler, Sözlük)*. Ankara: TDK Yay.
- Özçelik, Sadettin ve Erdoğan Boz (2001). *Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağızı (Dil İncelemesi, Metinler, Sözlük)*. Ankara: TDK Yay.
- TDK (1962-1982). *Derleme Sözlüğü I- XII*. Ankara. TDK Yay.
- Turan, Zikri (2006). *Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağızı*. Ankara: TDK Yay.
- Underhill, Robert (2006). "Turkish". K. Brown (ed.) *Encyclopedia of Language and Linguistics Encyclopedia of Language & Linguistics*. Elsevier Pergamon. 164-168.

Variations of Kahramanmaraş Dialectical Data in *Derleme Sözlüğü* (Compilation of Turkish Words) and Their Phonological Properties

Mevlüt Erdem*

Abstract: To identify the geographical borders and continuum of dialects, a set of words needs to be prepared and this set should be tested in every possible region. Although we don't have this kind of data for Turkish today, some generalities can be reached with the words in *Derleme Sözlüğü*. The aim of this article is to examine the dialectical data of Kahramanmaraş in *Derleme Sözlüğü* and to show whether the words represent the dialectical properties in the Kahramanmaraş region or not. The dialectical data are classified as identicalness, similarity and differences. This kind of grouping indicates that some towns resemble each other in terms of identicalness, especially Afşin and Elbistan. The data from the Göksun region also show that the words from Göksun are common with the words from Afşin to a great extent. On the other hand, Kahramanmaraş words resemble Afşin, Elbistan and Göksun words respectively. Some phonological properties of the collected data show dialectical differences in the Kahramanmaraş region.

Key Words: Dialects, dialects of Kahramanmaraş, Kahramanmaraş words, *Derleme Sözlüğü*, dialect identity, dialectical similarities, dialectical differences.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature / KAHRAMANMARAŞ
mevluterdem@gmail.com

Распределение и фонологические особенности диалекта кахраманмараш в словаре диалектов

Мевлют Эрдем^{*}

Резюме: Для определения географических границ и переходных зон между диалектами необходимо изучение единого набора слов в определенных населенных пунктах. Хотя настоящий турецкий язык не имеет такой базы данных, возможно сделать некоторые обобщения по этому вопросу посредством словаря диалектов. Целью данной статьи является исследование наличия разницы говоров в различных районах, относящихся к области Кахраманмараш в словаре диалектов, имеющего большую ценность для анатолийского диалекта. Сравнительный анализ слов показал сходство некоторых регионов при группировании тождеств, сходств и различий. С точки зрения диалектов наиболее схожими являются диалекты Эльбистан и Афшин. Диалект Афшин очень схож также с диалектом Гоксун. С другой стороны, диалект Кахраманмараш в определенной мере схож с диалектами Афшин, Эльбистан и Гоксун. Некоторые фонологические особенности собранных слов свидетельствуют о диалектных различиях области Кахраманмараш.

Ключевые слова: диалект, диалект Кахраманмараш, слова Кахраманмараш, словарь диалектов, идентичность диалектов, сходство диалектов, различия диалектов.

^{*} Университет Кахраманмараш имени имама Сютчу, факультет литературы и естественных наук, кафедра турецкого языка и литературы/КАХРАМАНМАРАШ
mevluterdem@gmail.com